

STAPPENPLAN EUTHANASIE*

Fase	Activiteiten van de arts
De patiënt doet bij de arts een concreet verzoek om euthanasie.**	<p>Gesprek met de patiënt met als doel:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Exploreer de hulpvraag en de vraag om euthanasie, waarom verzoekt de patiënt nu om euthanasie? • Bespreek de wettelijke zorgvuldigheidseisen. Waaruit bestaat precies het ondraaglijk lijden? Zijn er nog redelijke alternatieven? Is de patiënt goed voorgelicht over de eigen situatie en de vooruitzichten? • Bespreek de verdere procedure. Geef aan dat voor beide partijen bedenktijd nodig is: <ul style="list-style-type: none"> - voor de patiënt om het zelf nog eens te overwegen of met naasten te bespreken. Verwijs eventueel naar informatie over euthanasie op thuisarts.nl. - voor de arts om te overwegen of die achter het verzoek kan staan en eventueel nog meer informatie nodig heeft.
De arts overweegt het verzoek	<ul style="list-style-type: none"> • Win extra informatie in, bijvoorbeeld over de aandoening(en) van de patiënt, alternatieven of de procedure rond euthanasie (optioneel). • Schat in of aan de zorgvuldigheidseisen kan worden voldaan. Hiervoor kan het model-verslag behandelend arts als richtsnoer gebruikt worden. • Soms zijn meerdere bezoeken aan de patiënt nodig om tot een goed oordeel te komen. • Raadpleeg bij twijfel, bijvoorbeeld over wilsbekwaamheid, of behoefte aan ondersteuning een collega of een externe deskundige. Een SCEN-arts kan gevraagd worden om steun te bieden (dit is de S van SCEN).
De arts beslist of hij/zij ingaat op het euthanasieverzoek	<ul style="list-style-type: none"> • Bij ingaan op het verzoek: deel dit mee en bespreek het tijdstraject met patiënt en naasten. • Vertel dat de patiënt het verzoek altijd kan intrekken. • Leg uit dat een consult met SCEN-arts verplicht is en wat de taak van SCEN-arts is • Reik eventueel de patiëntenbrochure SCEN uit. • Wissel wensen van patiënt én arts uit over het eventuele tijdstip van de euthanasie. Geef hierbij aan dat dit afhankelijk is van wanneer de SCEN-arts kan komen en wat diens advies is. Een te concrete afspraak schept verwachtingen bij de patiënt en legt druk op de SCEN-arts. Houd er ook rekening mee dat de SCEN-arts het verslag doorgevoerd niet dezelfde dag gereed kan hebben. • Bespreek met de patiënt de manier van uitvoering. Maak een keuze tussen infuus (euthanasie) of oraal (hulp bij zelfdoding).***
De arts zet procedure met SCEN-arts in gang	<ul style="list-style-type: none"> • Schakel telefonisch een SCEN-arts in. U belt een algemeen telefoonnummer en wordt door de SCEN-arts teruggebeld. • Bespreek het verzoek met de SCEN-arts, verstrek het relevante deel uit het medisch dossier. • Informeer alvast de apotheker over een mogelijk aanstaand euthanasieverzoek, verstrek relevante informatie en de (mogelijk) te gebruiken methode.
SCEN-arts geeft advies dat aan zorgvuldigheidseisen is voldaan	<ul style="list-style-type: none"> • Deel het SCEN-advies mee aan de patiënt. • Als het advies positief is: maak verdere afspraken over het tijdstip (spreek dit precies af) en wie er van de naasten aanwezig zal zijn. • Deel aan de patiënt mee dat de arts op de dag van de euthanasie opnieuw zal vragen of de patiënt nog steeds achter het verzoek staat maar dat er dan geen uitgebreid gesprek meer plaatsvindt.
De arts bereidt uitvoering euthanasie voor, eventueel met andere professionals	<ul style="list-style-type: none"> • Vraag eventueel aan een collega om te assisteren bij de euthanasie. Een assistent mag wel het infuus aanleggen en de medicatie gereedmaken, maar mag die medicatie niet zelf toedienen. Dit is voorbehouden aan de uitvoerend arts. • Het heeft de voorkeur dat de infuusnaald voor euthanasie al eerder wordt ingebracht, en niet vlak voor de eigenlijke uitvoering. U kunt dit de dag voor de euthanasie zelf doen, of regelen dat iemand anders het doet: bijvoorbeeld een collega of een ambulancemedewerker. Laat dit niet eerder dan 24 uur van te voren doen. • In geval van hulp bij zelfdoding: dien de dag voor uitvoering anti-emeticum toe aan patiënt. • Informeer de gemeentelijk lijkschouwer over het tijdstip van de euthanasie, zodat die daar rekening mee kan houden. Als de euthanasie buiten kantooruren plaats zal vinden, is het goed om dit al tijdig, tijdens kantooruren, aan te kondigen. • Licht collega-artsen in over het niet bereikbaar zijn voor een specifieke periode.

Fase	Activiteiten van de arts
De arts bereidt uitvoering euthanasie voor met apotheker	<ul style="list-style-type: none"> Bespreek met apotheker de gewenste methode, dag en tijd. Bespreek met apotheker de eventuele premedicatie (ingeval van hulp bij zelfdoding: het anti-emeticum). Spreek met apotheker af wie de euthanatica voorbereidt en op welk moment de apotheker de euthanatica aan de arts overdraagt. Spreek met apotheker een tijdstip af waarop de eventuele restanten, materialen en de noodset worden teruggebracht.
De dag van de euthanasie: voorbereiding	<ul style="list-style-type: none"> Vul tevoren het algemene deel van het modelverslag behandelend arts in, en neem dit, samen met het verslag van de SCEN-arts en het modelverslag voor de gemeentelijk lijkschouwer, mee naar de patiënt, zodat deze na de euthanasie direct overhandigd kunnen worden aan de lijkschouwer. Als de infuusnaald nog niet eerder is ingebracht, doe dit enige uren van tevoren of laat dit doen. Bij het overdragen van euthanatica door de apotheker: check of de set compleet is, de doseringen juist zijn, alle spuiten gevuld zijn en er een reserve-set aanwezig is.*** Zorg er voor op tijd aanwezig te zijn bij de patiënt en niet gestoord te kunnen worden (mobiel uit).
De dag van de euthanasie: uitvoering	<ul style="list-style-type: none"> Arriveer op het afgesproken tijdstip met de euthanatica. Vraag de patiënt of die nog steeds achter het verzoek om euthanasie staat. Legt kort uit wat u gaat doen. Leg uit dat patiënt reacties kan ervaren zoals hoesten, kuchen, het ervaren van een vreemde smaak in de mond of vreemde geur. Bij inname van propofol of thiopental kan een pijnsensatie ontstaan. Het middel voor hulp bij zelfdoding kan een vieze smaak geven. Laat de aanwezigen afscheid nemen en trekt u zich eventueel even terug. Dien de medicatie toe conform de meest recente richtlijn van de KNMG/KNMP. Stel na het overlijden de dood vast en condoleer de aanwezigen. Neem contact op met de gemeentelijk lijkschouwer om melding te doen.
De dag van de euthanasie: na het overlijden	<ul style="list-style-type: none"> Vul de beide modelverslagen volledig in: het 'Modelverslag behandelend arts' en het 'Modelverslag uitvoerend arts aan gemeentelijk lijkschouwer'. Wacht op de komst van de gemeentelijk lijkschouwer (GLS). De GLS schouwt het lichaam. De GLS vult de eigen formulieren in en controleert de formulieren van de arts. De GLS stuurt alle formulieren naar de Regionale Toetsingscommissie Euthanasie (RTE). Breng eventuele restanten en reserve euthanatica terug naar de apotheek en bespreek de gang van zaken kort na met de apotheker. Eventuele bijzonderheden bij de uitvoering kunnen gemeld worden via een formulier van de KNMP.
Toetsingscommissie	<ul style="list-style-type: none"> U krijgt binnen 1 à 2 weken bericht van de RTE dat de formulieren zijn ontvangen.
Toetsingscommissie	<ul style="list-style-type: none"> U krijgt binnen 2-6 weken bericht van de RTE of wel of niet voldaan is aan alle zorgvuldigheidseisen.****

* Dit stappenplan is gebaseerd op de meest voorkomende verzoeken om euthanasie, bij een wilsbekwame patiënt, door de huisarts in de thuissituatie. In andere situaties, zoals ziekenhuizen of andere instellingen, kan het proces anders verlopen.

Bij 'complexe' verzoeken, zoals die van patiënten met een psychische stoornis, en patiënten met dementie dient de arts extra behoedzaamheid te betrachten.

Voor patiënten met een psychische stoornis heeft de NVVP een aparte [richtlijn](#) ontwikkeld. Ook voor euthanasie bij mensen met een verlaagd bewustzijn bestaat een aparte [richtlijn](#).

** Vaak is in een eerdere fase met de patiënt al in algemene zin gesproken over het levenseinde en euthanasie en heeft de arts toen al informatie gegeven en kenbaar gemaakt er in principe aan mee te willen werken. Dit is echter geen vereiste. Voor artsen bestaat de [handreiking 'Tijdig praten over het levenseinde'](#). Hiervan bestaat ook een [patiëntenversie](#).

*** Voor de uitvoering van euthanasie en hulp bij zelfdoding bestaat de [Richtlijn Uitvoering euthanasie en hulp bij zelfdoding](#) van de KNMG/KNMP.

**** De volledige toetsingsprocedure (inclusief eventuele vervolgstappen door de IG) en het OM) wordt uitgelegd op de [site van de RTE](#).

Dit stappenplan is een uitgave van de KNMG en de NHG. Het stappenplan maakt ook onderdeel uit van de [nascholing Levenseinde en Euthanasie](#), die gezamenlijk is ontwikkeld door de NHG en de KNMG.

Voor commentaar: kenniscentrum@nhg.org. Versie april 2021.